

SLAVONSKA KNJIŽEVNOST I POVIJEST NACIONALNE KNJIŽEVNOSTI – REGIONALIZAM I NACIONALNI IDENTITET

Suzana Coha

Ustanovivši specifičnu poziciju tzv. “slavonske” u kontekstu povijesti hrvatske književnosti, u članku se razmatraju historijski, politički, kulturološki i poetološki uvjeti i posljedice njihova sup(r)o(t)stavljanja. Uzimajući u obzir i njezinu tradiciju u 18. stoljeću, kao i kasnije (proto)realističke i modernističke tijekove, u fokusu je posebno slavonska književnost 30-ih i 40-ih godina 19. stoljeća za koju se zaključuje da je jednim dijelom pratila dominantne preporodne trendove dok im se drugim dijelom postavljala kao stanovita alternativna ili kritička opcija. Naposljetku se, promišljajući o relacijama hrvatskoga nacionalnog identiteta te pojedinih njegovih regionalnih sastavnica, evidentnima i u književnosti, predlaže moguća perspektiva postojećim izučavanjima tih fenomena. Po uzoru na tzv. modernističke i postmodernističke teorije nacije i nacionalizma, a s osloncem na Bourdieuova teorijska promišljanja o performativnim funkcijama jezika u proizvodnji granica kojima se ustanovljuju regionalni identiteti, ustvrđuje se kako bi se dosadašnja književnopovijesna istraživanja tzv. regionalizma hrvatske književnosti kao samorazumljivoga odraza regionalne nacionalne heterogenosti mogla zamijeniti čitanjima takve vrste književnosti, ali i njezinih metaknjiževnih prikaza, kao (re)generatora regionalizama i regionalnih identiteta.

Ključne riječi: slavonska književnost, povijest hrvatske književnosti, regionalni identitet, nacionalni identitet

I.

SLAVONSKA KNJIŽEVNOST I DIJAKRONIJSKO-SPACIJALNA
PARADIGMA POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Dijakronijsko-spacijalna paradigma ugrađena u skelet hrvatske književne povijesti zasigurno je jedna od njezinih najprepoznatljivijih značajki. Po njoj se hrvatska književnost dijeli kronološki, na stariju i noviju te regionalno, na južnu i sjevernu. Pritom se spomenute dvije podjele, tj. vremenska i prostorna, donekle poklapaju, pa se pretpostavlja da se starija ili dopreporodna ostvarivala ponajprije u južnim krajevima, dok su epicentri tzv. novije hrvatske književnosti, barem u ranoj etapi njezina razvoja, tj. u prvoj polovini 19. stoljeća, pretežno vezani uz sjever. Ipak, jednostavno zrcaljenje dijakronijske u prostornoj paradigmi nije potpuno. Ne samo da je narodni preporod traga ostavio i na književnoj sceni južne Hrvatske, nego se na sjeveru od 16. stoljeća razvijala kajkavska književnost, a u 18. stoljeću, poslije Karlovačkoga mira g. 1699, i slavonska je doživjela zamah ostvarivši svoj udio u reprezentativnim nacionalnim varijantama književnopovijesnih poetika poput baroka u djelu Antuna Kanižlića (1699–1777), preko prosvjetiteljstva Vida Došena (1720–1778) ili Matije Antuna Relkovića (1732–1798) do klasicizma Matije Petra Katančića (1750–1825), da se spomenu samo najglasovitija imena.¹

Književni procesi u Slavoniji nakon oslobođenja od turske vlasti, a prije početka preporodnih zbivanja u središnjoj Hrvatskoj, prepoznati su kao specifični te se slavonska književnost 18. stoljeća ističe kao jedna od samosvojnih sastavnica nacionalne književne povijesti.² Percepcija je slavonske književnosti 18. stoljeća kao svojevrsne autonomne enklave starije hrvatske književnosti uvjetovana činjenicama njezina djelomičnog, ali znakovitog poetičkog kontinuiteta u odnosu spram tradicije s juga,³ kao i kronološke naknadnosti i prostorne izmještenosti od njega, što je rezultiralo stanovitim

¹ Usp. npr. Vodnik, 1913; Kombol, 1961; Georgijević, 1969. O genezi pojma “slavonski pisci”, odnosno *slavonska književnost* usp. Švigelj, 2009, 7–9.

O slavonskim piscima 18. i ranoga 19. stoljeća detaljnije usp. isto, str. 9

² Usp. npr. Forko, 1884; Andrić, [1902] prema: Brešić, 1994, 5–16; Drechsler [Vodnik]: [1907], prir. Plejić, 1994; Matić, 1942; isti: [1945], [1962], prir. I. Bogner, 1994; Franičević, 1968, [321–331]; Matanović (prir.), 1995.

³ O tome usp. npr. Tatarin, 1997, 7–8

posebnostima.⁴ Zbog toga su se, kao što je primijetio Vinko Brešić, pojavile i neke dvojbe u vezi s razdiobom tzv. starije od novije hrvatske književnosti, pa su se, kako navedeni autor iščitava iz studije Pavla Pavličića “Što je to starija hrvatska književnost?” (1977), počela otvarati i pitanja po kojima “se zapravo i ne zna gdje slavonsko 18. stoljeće svrstati, kako uostalom svrstati i tadašnju kajkavsku inačicu kad dubrovačka ionako zamire, pa periodizacijski nije više jak oslonac.”⁵

No, dok se čini da se savršeno ne uklapa ni u matricu starije književnosti mediteranske Hrvatske niti u paradigmu preporodne, kao uvodne faze tzv. novije hrvatske književnosti, poznato je da je slavonska književnost 18. stoljeća odigrala ulogu važne spona između tih dvaju segmenata nacionalne književne povijesti.⁶ Naime, zadržavajući neke osobitosti specifične za književnost svoje regije 18. stoljeća, koje su, međutim, reflektirale i utjecaje južne hrvatske književnosti, ali i književne tradicije drugih hrvatskih regija,⁷ slavonski su se pisci uključili u inovativne književne i uopće kulturne tijekove hrvatskoga narodnog preporoda. S druge strane, u hrvatskoj se književnoj povijesti postavila teza po kojoj, riječima Branka Vodnika, slavonska književnost “počinje s drugom polovicom XVIII. stoljeća i s njome zajedno svršava.”⁸ Nacionalno relevantni književni fenomeni uvjetovani, kako ju je nazvao Brešić, “upravo slavonskom komponentom” nakon 18. vežu se poglavito uz drugu polovinu 19. stoljeća, kada su primjerice Janko Jurković, Vilim Korajac ili Josip Eugen Tomić odradili velik posao u postupnome zamjenjivanju iscrpljenih romantičarskih sa svježijim, kritičnijim i humoru otvorenijim (proto)realističkim poetičkim obrascima i žanrovima.⁹

Slavonija je, osim toga, dobila i svoju književnu smotru. Pisci poput Stjepana Ilijaševića, Luke Ilića Oriovčanina, Ilije Okrugića Srijemca, Vladimira Nikolića, Ferde Filipovića, Napoleona Špun Stržića, Josipa Eugena Tomića i dr. svoje su priloge objavljivali u časopisu “Slavonac” (1863–65), koji je u Požezi pokrenuo i uređivao Miroslav Kraljević, autor romana *Požeški đak*. Pa, dok je spomenuti roman zadobio status nacionalnoga žan-

⁴ Kravar u: isti, 1993, 39–69

⁵ Usp. Brešić, 2004: 29

⁶ O tome usp. npr. Sablić-Tomić; Rem, 2003: 10

⁷ Usp. Tatarin, 1997: 8

⁸ Usp. Vodnik, 1913: 365

⁹ Usp. Brešić, 2004, 24–25, cit. str. 24

rovskog prvijenca (1863), Kraljevićev je časopis, bez obzira na to što su u njemu objavljivali i književnici iz središnje Hrvatske, primjerice Dimitrija Demeter, Mirko Bogović ili August Šenoa, pridjev “slavonski” tretirao kao jednakovrijedan hrvatskome, protežirajući južnoslavensko zajedništvo, no dovodeći u pitanje preporodna postignuća stabilizacije hrvatskoga imena kao nadređenoga prostorima i identitetima tradicionalne Trojednice, zbog čega ga se i napadalo zbog separatističkoga “slavonskog nacionalizma”.¹⁰ Sve snažniji zaokret hrvatske književnosti prema realizmu i kasnije preživljavanje realističkih koncepata u moderni logično je vodilo sve izrazitijoj regionalnoj obilježnosti literarnih sadržaja jer je inzistiranje na društvenim realitetima nužno podrazumijevalo fokusiranje na lokalne, odnosno regionalne specifičnosti koje su se htjele (re)prezentirati, slično kao što je to, doduše zbog djelomice drugačijih motiva, bio slučaj i u eri prosvjetiteljstva, odjeci koje su na specifične načine uvelike utjecali i na preporodna, ali i na kasnija desetljeća. S realizmom, pak, i poslije, kao *regionalisti* su se isprofilirali ne samo slavonski pisci Josip Kozarac, Nikola Tordinac, Joza Ivakić ili Ivan Kozarac, već i Ante Kovačić, Ksaver Šandor Gjalski ili Janko Leskovar za zagorske, Eugen Kumičić, Vjenceslav Novak i Josip Draženović za istarske i primorske, ili Dinko Šimunović za teme inspirirane Dalmatinskom zagorom.

Procesima raslojavanja nacionalne literature prema različitim regionalno indikativnim sadržajima odgovarajućima realističkim i modernističkim poetikama prethodili su procesi njezina institucionaliziranja u preporodnome razdoblju. Budući da se književnopovijesni prikazi preporoda uglavnom fokusiraju na centripetalne procese koji su postojeće regionalne identitete usmjeravali današnjem nacionalnom, regionalna se obilježja i funkcije književnosti toga vremena (ponajprije tzv. zadarski krug oko “Zore Dalmatinske”) često ističu kao otežavajući faktori kulturne nacionalne integracije. To, međutim, ne znači da je preporodna književnost bila lišena regionalnih sastavnica, osvještavanje kojih može pridonijeti potpunijem razumijevanju ne samo strategija i mehanizama konstruiranja i konstituiranja sustava nacionalne književnosti i nacionalnoga identiteta, nego i načina na koje su se regionalni identiteti od preporoda nadalje nastavili (re)kreirati do prepoznatljivosti s kojima se povezuju u suvremenoj hrvatskoj kulturi.

¹⁰ O tome usp. Barac, 1960, 45–46, cit. str. 46. O časopisu “Slavonac” detaljnije usp. Vukovac, 1990, 105–194

II.

OD REGIONALNIH K NACIONALNOME IDENTITETU

Na institucionalizaciju hrvatske književnosti i s njome povezanoga nacionalnoga identiteta presudno je utjecala pojava periodike koja je smjerala na publiku povezanu najšire shvaćenom nacionalnom pripadnošću, a ne užim socijalnim, regionalnim, lokalnim ili konfesionalnim sponama. Poput drugih, kako ih je nazvao Jürgen Habermas, *ranih institucija javnosti*¹¹ periodički je tisak na hrvatskim prostorima, kao i u ostatku Europe 18. i ranoga 19. stoljeća, postao sferom interakcije novoga građanskog sloja te aristokracije kao glavnoga reprezentanta i medijatora tradicionalno kanoniziranih kulturnih vrijednosti. Obrazovane elite, u kojima su participirala ta dva društvena sloja, uz pomoć su navedenih, u osnovi demokratski zasnovanih medija, nastojale disperzirati nacionalnu ideologiju u sve šire sfere puka, koji se, prema Ericu J. Hobsbawmu, počeo prepoznavati kao “neka vrsta zajednice, mada zamišljene” čiji su članovi “stali tražiti, i konačno nalaziti stvari koje su im zajedničke, mjesta, radnje, ličnosti, sjećanja, znakove i simbole.”¹² Temeljem toga se “nasljeđe slojeva, regija i lokaliteta onoga što je postalo ‘nacijom’ moglo sastavljati u svenacionalno nasljeđe, tako da su čak i drevni sukobi počeli simbolizirati njihovo pomirenje na višem, sveobuhvatnijem nivou”.¹³

U svjetlu navedenoga znakovito je da su prva nastojanja za pokretanjem periodike na hrvatskome jeziku s recepcijskim dosegom širim od regionalnoga vezana uz Slavoniju: najprije je Virovitičanin Mirko Danijel Bogdanić početkom 90-ih godina 18. stoljeća kanio pokrenuti tjednik za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, a onda je g. 1813/14. na “ilirskom jeziku” svoj *Slavonski Feniks* planirao izdavati Požežanin Antun Nagy.¹⁴ Kada je g. 1835. Ljudevitu Gaju pošlo za rukom ono što nije ni Nagyju ni prije njega Bogdaniću, ilirski je pokret sa središtem u Zagrebu naišao na odziv većega broja slavonskih književnika, a slavonska je književna baština, pored južnohrvatske, postala dijelom tradicije na koju se nova preporodna književnost programima i intertekstualno nastavila nadograđivati.

¹¹ Usp. Habermas, 1990, 90–107

¹² Usp. Hobsbawm, 1993: 99

¹³ Usp. isto.

¹⁴ O tome usp. Brešić, 1962, 59–62 i 68–70

Iako su, prema Mirjani Gross, preporodni procesi 30-ih i 40-ih godina 19. stoljeća zahvatili čitavu Bansku Hrvatsku,¹⁵ uključujući i tri slavonske županije, Virovitičku, Požešku i Srijemsku, činjenica je da je centar političkih, kulturnih i uopće društvenih zbivanja u to vrijeme bila prvenstveno središnja, kajkavska Hrvatska, iz perspektive koje se Slavonija, zbog tješnje upravne povezanosti s mađarskim dijelom Monarhije,¹⁶ ponekad nazivala i *Vugerskom*.¹⁷ U Slavoniji, ustvrdio je Dionizije Švagelj, u velikome broju mjesta “nikada ilirizam nije uzeo totalno maha”,¹⁸ no kao što je sam pokazao u svojoj vrijednoj studiji *Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, a pored njega i npr. Dragutin Prohaska u studiji *Ilirizam u Osijeku (1835–1849)* ili Dubravko Jelčić u prilogu *Književne pretpostavke hrvatskog narodnog preporoda u Slavoniji (Geneza, strujanja i odjeci)*, taj je pokret uhvatio i slavonskih korijena, a Slavonija je postala važnom činjenicom preporodnih projekata. Od franjevca Kaje Agjića (1805–1892), koji je, kao štovatelj slavonskoga promotora ilirstva prije službene institucionalizacije ilirskog pokreta, Grgura Čevapovića (1786–1820), službovao u Vukovaru i Požegi te je već u prvim preporodnim godinama radio na popularizaciji ilirskoga tiska i ilirskih ideja u Slavoniji, objavljujući u *Danici* i korespondirajući s Lj. Gajem (1835–1838),¹⁹ do niza drugih slavonskih pisaca koji su se također svojim priložima uključili u ilirsku maticu, evidentna je slavonska prisutnost u dominantnim tijekovima preporodne kulture i politike. Zahvaljujući toj prisutnosti, Slavonija je od početka moderne hrvatske nacionalne identifikacije na njoj počela ostavljati svoj biljeg, ali je pod njezinim utjecajem nastavila (re)definirati i karakteristike vlastite regionalnosti.

¹⁵ Usp. Gross, 1981, 175–190, posebno str. 188

¹⁶ O političko-upravnoj podijeljenosti preporodne Hrvatske usp. Markus, 2000, 33–37

¹⁷ O tome usp. npr. Švagelj, 2009: 41

¹⁸ Usp. isto.

¹⁹ Usp. isto, str. 17 i 199–207. O Agjiću usp. i npr. Čorkalo, 2003, 27–46 ili Damjanović, 2006, 35–46

III.

“GRANICI I DANICI”: SLAVONIJA U SREDIŠNJEM
PREPORODNOM MEDIJU, GAJEVOJ *DANICI*

Najutjecajniji “Ilir iz Slavonije”, kako se uz ime i prezime, poput brojnih drugih *Daničinih* suradnika,²⁰ potpisivao pod nekim svojim priložima, Vjekoslav Babukić, od samoga je početka bio uvjeren pristaša hrvatskoga narodnog preporoda. Obavljao je dužnosti prvoga tajnika Ilirske čitaonice (1838) i kasnije Matice ilirske (1842), prvoga Akademijina profesora hrvatskoga jezika (1846) te je, pored Dragutina Rakovca, Ljudevita Farkaša Vukotinovića, Antuna Mažuranića i Pavla Štoosa, bio jedan od najbližijih Gajevih suradnika na projektu pokretanja novina, za koje je g. 1834. ishođena dozvola u Beču.²¹ Babukić je sudjelovao u sastavljanju prvoga proglašenja za Gajeve *Novine* i *Danicu*, kao jedini štokavac iz inicijalnoga kruga iliraca godinama je vodio brigu o jeziku tih publikacija,²² utjecao je na Gajevu reformu grafije i pravopisa²³ te je, poput svojih prethodnika Antuna Mažuranića (1835–36) i Dragutina Rakovca (1836–37), a prije Bogoslava Šuleka (1841–46) i Dimitrije Demetra (1846–49), u razdoblju od 1838. do 1840. uz vođu ilirskoga pokreta imao glavnu ulogu u uređivanju *Danice*.²⁴

I ne samo to, Babukićeva se pjesma “Granici i Danici” našla na naslovnici prvoga broja prvoga *Daničina* godišta, a činjenica da je tom prilikom, napisana na slavonskoj ikavici i slavonskom grafijom, objavljena tik uz kajkavskom grafijom tiskanu pjesmu “Danicza” Dragutina Rakovca otvara prostor interpretaciji medijskih poruka po modelu kakav su predložili Gunther Kress i Theo van Leeuwen. Slijedom spomenutih autora, polazeći od teze da su publicističke poruke kodirane ne samo sadržajem, već i vizualnom prezentacijom, ukoliko je naslovnica, kao u slučaju prvoga *Daničina* broja, podijeljena na lijevu i desnu stranu, takva podjela implicira diferencijaciju između “danoga” (*Given*) i “novoga” (*New*). “Dano” se posreduje čitatelju

²⁰ O praksama regionalnoga toponimiziranja i iliriziranja autorstva u *Danici* usp. Brešić, 2005, 46–48

²¹ Usp. Horvat, 1962: 101

²² Usp. isto, str. 102. i 115.

²³ O tome usp. Vončina, 1985, 7–88 i Ham, 2012, 201–212. Opširno o Babukićevoj jezikoslovnoj djelatnosti usp. Tafra, 1993. O Babukiću usp. i: Smičiklas, 1876. te Samardžija, 1997, 82–87

²⁴ Usp. Živančević, 1973, 67–105, posebno str. 70.

prezentiranom lijevom stranom naslovnice i predstavlja nešto što je poznato, samoevidentno i blisko, sporazumno polaznu točku poruku, dok je “novo” vezano uz desnu stranu te predstavlja krucijalnu točku poruke, odnosno činjenicu za koju se sugerira da joj čitatelj treba posvetiti posebnu pažnju.²⁵ Preneseno na analizu dizajna naslovnice prvoga broja *Danice*, na njezinoj je lijevoj strani, predstavljena kao “dano”, kajkavska Rakovčeva pjesma, dok bi na mjestu “novoga”, uredničkim strategijama akcentuiranoga segmenta poruke, bili štokavski Babukićevi stihovi. Slavonsku je varijantu kao zanimljiviju Gaj naglasio i u bilješci kojom je popratio te pjesme nazvavši narječje i pravopis Babukićeve “ilirskim”, ustvrdivši da “vu dragoj domovini nashoj, kak vszem znano je, zvun nashega dersavzkoga iliti provincizialzkoga narechja takajshe ilirichko, kakoti vu Krajni, Slavonii, Dalmaczii y vu vszeh dolnyeh ztrankah nahaja sze.”²⁶

No, dok se ovom bilješkom, proglasivši njihovim zajedničkim jezičnim nazivnikom štokavštinu i pripadajući pravopis, Gaj referirao samo na prostore Trojedne Kraljevine iz koje je izuzeo kajkavsku Hrvatsku, u narednim će se brojevima *Danice* pojam ilirski rabiti kao objedinjujući za sve južne Slavene, čemu je njezin urednik u 5. broju prvoga godišta, u dijelu naklade namijenjenome širem, ne samo tržištu kajkavske Hrvatske, prilagodio i svoju pjesmu “Horvatov szloga y Zjedinjenje za szvojega vszelyublyenoga Czeszara y Kralya Franyu I. proti Francuzom vu letu 1813.”²⁷ Naime, za razliku od vremena kada je nastao prvopis te pjesme i kada je Gaj vjerovao da su Slaveni Kranjske, Koruške i Štajerske zapravo Hrvati,²⁸ što je izrazio stihovima o “vsim Horvatima stare deržave – z Like, Kerbave, Kraincima, Štajer,

²⁵ Usp. Kress; Van Leeuwen u: Bell; Garrett (ur.), 1999, [186]–219, osobito 189–193

²⁶ Usp. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, 1835, br. 1, str. 2. Inače, u Slavoniji je tradicija ilirskoga identificiranja narodnoga kolektiva postojala još od 18. stoljeća te se nastavila kroz prva desetljeća 19. stoljeća, kulminiravši, prema D. Švagelju, u “liku i djelovanju Grgura Č[!]evapovića, koji je u svom djelu *Josip sin Jakoba* predilirsku misao u Slavoniji razvio do svog vrhunca.” Usp. Švagelj, 2009: 55. Tendencije, pak, ujednačavanja horvatske (kajkavske) i slavonske grafije s osloncem na potonju postojale su u Banskoj Hrvatskoj još u pretporodnome razdoblju, o čemu usp. npr. Jelenić, 1930. i Stančić, 1985, 69–106, posebno str. 75. Prema *Daničinoj* bilješci, umjesto *horvatzkih* (kajkavskih) grafema *cz, ch, dy, gy, ly, ny, s, sz, ty* i *y ilirichka* je grafija sadržavala slova *c, cs, dj, gj, lj, nj, x, s, tj, ch* i *i*. Usp. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, 1835, br. 1, str. [1]. O golemome psihološkom učinku te bilješke na *Daničino* čitateljstvo usp. Vončina, 1985: 57

²⁷ O složenim (re)produkcijским okolnostima i brojnim varijantama te Gajeve pjesme usp. detaljno Staničić, 1989, 19–22

²⁸ Usp. isto, str. 131–142

Gorotancima i Slavoniji, Bošnjacima, Istrijancima i Dalmaciji,”²⁹ g. 1835, kada je počeo izdavati *Danicu*, njegov je nacionalnoidentifikacijski okvir bio dominantno određen idejama o etničkome i kulturnom zajedništvu svih južnih Slavena argumentiranim teorijama o njihovim antičkim ilirskim korijenima i općem ilirskom jeziku. Ipak, ni ranije uvjerenje koje se pozivalo na hrvatsku državnu tradiciju i koje je nastojalo premostiti dijalektalne razlike unutar hrvatskoga nacionalnog korpusa nije sasvim iščeznulo, a kao rezultat kombiniranja tih dviju koncepcija³⁰ može se interpretirati činjenica da je u spomenutu *Daničinu* varijantu pjesme *Horvatima* “Ztare Dersave” Gaj pribrojio i *Serblje*³¹, s čime je korespondirala i Babukićeva pjesma “Granica i Danica” svojim stihovima o “Horvaćanima – svim starim Horvatima, Serbljima, Bosni, Hercegovcima bratima, dragim još Slavoncima, Štajercima, Krajncima i Gorotancima.”³²

Ilirstvo u koje se sve eksplicitnije počelo transformirati Gajevo i Babukićevo “svehrvatstvo” službeno je inaugurirano kada je *Danica* g. 1836. tim imenom zamijenila početno “horvatsko-slavonsko-dalmatinsko”, a iste je godine u njezinim brojevima 10–15 objavljena i Babukićeva *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga* kao prvi gramatički kodeks jezika što su ga ilirci proglasili temeljnim uporištem južnoslavenskoga zajedništva. Sama su, pak, Babukićeva jezikoslovna rješenja postala okosnicom programa Zagrebačke filološke škole i kamenom smutnje između ilirskih i jezičnih koncepata Vuka Stefanovića Karadžića i njegovih pristaša.³³

Osim brojnim izvornim i prevedenim, katkad i anonimnim, prilogima agilnoga Babukića³⁴, *Danica* nije oskudijevala ni suradnjom drugih Slavonaca, poput Andrije Torkvata i Ignjata Alojzija Brlića, Ferde i Ivana Filipovića, Luke Ilića Oriovčanina (pseud. Slavoljub Slavončević), Stjepana Marjanovića (pseud. Savo Radislav Domorodčević), Mijata Stojanovića (pseud. Slavodrug Miloglasović), Mate Topalovića (pseud. Rodoljub Zdenčanin), Juraja Tordinca i dr.³⁵, a pjesničkim “Pervencom” se u njoj, među

²⁹ Usp. isto, str. 39–41

³⁰ O dvostrukome, etničko-kulturnom i državnom uporištu hrvatske nacionalne identifikacije u preporodu usp. npr. Staničić, 1999, 143–147

³¹ Usp. Staničić, 1989, 30–31

³² Usp. Babukich, 1835, [1]–2, posebno str. 2.

³³ O tome usp. npr. Jonke: u: isti, 1964, 173–256

³⁴ Usp. Živančević, 1973: 71

³⁵ Usp. isto, 67–105. Opširno i detaljno o slavonskoj suradnji u preporodu usp. Švagelj, 2009.

rijetkim ženama koje su se javno oglasile u preporodu, javila i jedna Slavonka, Dragoila Vočinčičeva, uz čije se ime, kao znak usuglašavanja regionalne i ilirske pripadnosti našla odrednica “Ilirka iz Slavonie”.³⁶

Svećenički stalež, kojemu je pripadao velik broj pristaša hrvatskoga narodnog preporoda iz Slavonije, odradio je i inače veliku ulogu u posredovanju između novonastajuće građanske elite i širih pučkih slojeva. Prema Jürgenu Habermasu, koji se poziva na Percya Ernsta Schramma (*Hamburg, Deutschland und die Welt*, 1943), nova građanska elita (“Bürgerliche”) “koja je postajala pravim nositeljem javnosti” razlikovala se kako od plemićkoga i seoskog staleža, tako i od tradicionalnoga građanstva (“Bürger”). Pripadali su joj ljudi koji, služeći svojega gospodara, crkvu, poslodavca ili baveći se nekom slobodnom profesijom, nisu nužno morali živjeti u gradu. Javnost, koju su oni stvarali prema Habermasu, od početka je bila “čitalačka javnost” (“Lesepublikum”).³⁷ S intencijama proširivanja takve javnosti, ali i njezine nacionalne pripadnosti, preporodni su prvaci vlastitu kulturu nastojali približiti ili prilagoditi širokim slojevima naroda nastavljajući prosvjetiteljske trendove 18. stoljeća i spajajući ih s novima, nacionalnoidentifikacijskima, tako da je npr. D. Demeter u jednome prikazu “ilirskog knjižestva” (1846) naglasio važnost “pučkih knjiga” te je pohvalio *Kalendar za puk* D. Rakovca, posebno stoga “što, su neki sastavci u horvatskom provincialnom podnarječju pisani, i što se je u obće obzir imao na horvatsko i slavonsko podnarječje”³⁸, dok je B. Šulek 20-ak brojeva prije u *Danici* u prilogu “Pogled na lětošnje proizvode naše književnosti” preporučio “Predavanja za seljaka hãrvatsko-slavonskoga” D. Klinggrãffa, uputivši, slično kao što je u spomenutome prilogu učinio i Demeter, duhovništvo, učitelje i bilježnike da preuzmu ulogu prenositelja i obrazlagatelja odabranih tekstova te da ih “čitaju i tumače neděljjom svojim seljanom.”³⁹ S druge strane, na krilima svekolikoga romantičarskog zanosa narodnom umjetničkom baštinom, preporoditelji su njezine dijelove nastojali integrirati u opću nacionalnu kulturu, pri čemu im je Slavonija bila osobito zanimljiva, što se odrazilo i na *Daničin* sadržaj, u ko-

³⁶ Usp. *Danica Ilirska*, 1837, br. 6, str. 21.

³⁷ Habermas, 1990, 80–81

³⁸ Usp. D.: *Knjižestvo ilirsko, Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, 1846, br. 42, str. 168–170, cit. str. 170.

³⁹ Usp. -k: *Pogled na lětošnje proizvode naše književnosti, Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, 1846, br. 22, str. 88; br. 23, str. [89]–91; br. 24, str. 94–96, osobito str. 94. i 95.

jemu su zastupljeni npr. etnografski tekstovi Luke Ilića Oriovčanina⁴⁰ kao i primjeri usmenoga narodnog stvaralaštva, poput *slavonske prosto narodne pričice* “Janko i devedeset i devet njegove bratje” ili predaje “O postanju Kostromanovića gradića u Slavonii”, preuzete, kako je upućeno, “[i]z sbirke prostieh narodnieh pripoviedakah od Mijata Stojanovića”.⁴¹

Interesu za usmenoknjiževnu tradiciju Slavonije zasigurno je pridonioelo štokavsko narječje, zbog kojega je preporoditeljima prihvatljiva bila i pretpreporodna slavonska književnost, za razliku od usmene ili starije umjetničke kajkavske ili čakavske književne tradicije. U skladu s tim, u ilirski su se program središnjega preporodnog medija posthumno uklapali slavonski pisci: od G. Čevapovića, preko M. P. Katančića (životopis kojega je “[p]olag Dra. Šafarika” donesen u br. 18 iz 1838), uz čija se imena također zatječe dometak “Ilir iz Slavonie”, do A. Kanižlića, V. Došena ili M. A. Relkovića. Oni su se mahom, skupa s drugim reprezentativnim predstavnicima ilirskoga kanona tzv. starije hrvatske književnosti, poglavito Dubrovčanima, (re)aktualizirali kao autori pojedinih priloga ili mota nekih od brojeva Gajeva lista.

Glavne akcente slavonskoga angažmana u preporoditeljskome programu nacionalne integracije i identifikacije kao svojevrсна sinegdoha reprezentira prije spomenuta Babukićeva pjesma “Granici i Danici”, koja, s jedne strane, preko metafore i simbola zvijezde Danice slavi Gajevu “Danicu”, a s druge pozdravlja vraćanje krajišnika iz austrijske službe “put Horvatske drage.”⁴² Kao što su svojom suradnjom u tome listu potvrdili, veći je broj slavonskih pisaca središtem nacionalne identifikacije priznao Zagreb, u kojemu, kako se, ponovno slikom omiljenom ilircima, u pjesmi “Slavonia sestram” izrazio J. Tordinac, “[z]vizda krasna, svitla, mila/ [...] izhodi”.⁴³ U jednakoj je maniri isti autor spasom slavonske narodnosti i kulture ugroženih mađarskim hegemonijskim aspiracijama te medijem njihova spajanja s “milom bratjom svojom, ljublenim Horvatom” i “Dalmatinom” *Danicu* na prepoznatljiv način proglasio i u pjesmi “Žalost – radost”.⁴⁴ U toj su

⁴⁰ Usp. Oriovčanin, 1842, 75–76; *Kresnica, ili: Ivanjska svečanost u Slavonii. Od Luke Ilića Oriovčanina, Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, 1843, 74–76; 79–80; [81]–84

⁴¹ Usp. *Danica Ilirska*, 1849, br. 11, str. 44–46; br. 12, str. 50–53; br. 13, str. 60–64 i br. 28, str. 180–181.

⁴² Usp. Babukich, “Granici i Danici”

⁴³ Usp. Tordinac, 1835: 22

⁴⁴ Usp. isto, 63–64, cit. str. 63.

pjesmi slavonska književnost i narodnost reprezentirane likom uciviljene vile Slavonkinje, majke umrlih vitezova i nezahvalnih suvremenika koja podsjeća na *Croatia plorans*⁴⁵ iz poznate pjesme P. Štoosa “Kip domovine”, u kojoj se na mađarsku opasnost aludira slikom Dunava i njegovih somova koji ugrožavaju Savu i njezine ribice, što je prisutno i u Tordinčevoj pjesmi, samo što je umjesto Save posrijedi Drava. Ipak, za razliku od Štoosove pjesme, napisane 1831, a ponovno objavljene u “Danici” 1835, u kojoj uplakana majka, *horvatska kraljica*, pomoć traži od svojih umrlih kraljeva i na kraju nadu polaže u recentne hrvatske političke institucije, Sabor, bansku stolicu i prvobilježnika Josipa Kuševića, te je njezina budućnost prikazana kao neizvjesna,⁴⁶ u Tordinčevoj se majka-vila najprije upućuje “[g]dē su neumerlog Katančića dila” tražeći spas od svojih *pisaca*, što će joj Apolon i obećati, da bi naposljetku sama ugledala *zvijezdu* koja sijeva “u pol běla danka”.⁴⁷ Motiv uplakane vile Slavonkinje kojoj spas na kraju ipak naviješta zvijezda (eksplicite nazvana Danica) iskoristio je u pjesmi “Uzdasi vile slavonkinje”, koja je objavljena u “Danici” osam brojeva prije Tordinčeve, i slavonski pjesnik Ivan Stanković,⁴⁸ dok je graničare koji su, kao i u Babukićevoj pjesmi, od cara za svoju vjernost nagrađeni otpustom iz vojne opjevao u 11. broju prvoga godišta Michael Deak iz Srijema pod naslovom “Vojnikom slavonskim”, da bi kasnije o krajiškim temama, između drugih autora, pisali i J. Marić, M. Topalović, S. Marjanović, L. Ilić Oriovčanin i M. Stojanović.

Vojna granica, koja se nametnula kao jedan od najupečatljivijih “leitmotiva” preporodnih diskursa, imala je simboličko značenje svojstveno i inače graničnim područjima kao krucijalnim stavkama nacionalnoidentifikacijskih programa. Prema Hastingsu Donnanu i Thomasu M. Wilsonu, s jedne strane, granice su, kao “mjesta i simboli moći”, zapravo “markeri suvereniteta koji ispisuju teritorijalne krajeve država”,⁴⁹ dok graničnim prostorima, s druge strane, zbog njihova perifernog položaja, matična nacionalna društva pripisuju značenja odvojenosti i drugosti.⁵⁰ Ambivalentne konotacije vezane

⁴⁵ O toposu *Croatia plorans* usp. Rapacka, 2002, 32–33

⁴⁶ Usp. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, br. 3, str. [9]–11

⁴⁷ Usp. Tordinac, 1835, 63–64

⁴⁸ O autorstvu te pjesme usp. Živančević, 1973: 95

⁴⁹ Usp. Donnan; Wilson, 1999, 1–17, cit. str. 1.

⁵⁰ Usp. isto, str. 5.

uz hrvatsku Vojnu krajinu (administrativno podijeljenu na Slavonsku, Hrvatsku i Primorsku) bile su tim znakovitije jer je ona predstavljala granicu ne samo hrvatskoga nacionalnog identiteta, već i Austrijskoga Carstva. Zahvaljujući tome, Vojna se krajina u preporodnim tekstovima reprezentirala kao simbol hrvatske vjernosti austrijskoj kruni, ali i kao najčvršća točka otpora monarhijskome imperijalizmu, što se može vidjeti i u spominjanim pjesmama V. Babukića i M. Deaka u kojima se na prvi pogled paradoksalno s jedne strane ističe krajiška odanost Caru, dok se s druge hvali otpust koji su zaslužili i koji je pretpostavkom njihova povratka u okrilje nacionalno definirane domovine.

Iznimno frekventna i permanentna prisutnost krajiških tema u preporodnim tekstovima može se tumačiti kao stalno “podsjećanje” austrijskih institucija na “dug” prema Hrvatskoj, koja se, posebno u ranoj etapi ilirskoga pokreta, željela prikazati kao stabilan oslonac Carstva u vrijeme sve izrazitijega samoosvještavanja mađarske nacije i njezina sve očitijega otpora spram politike Beča. Kao posljedica toga, diskurs lojalnosti koji je otpočeta bio dominantno obilježje krajiških sadržaja počeo se sve jasnije transformirati u diskurs svojevrsnoga optuživanja jer Monarhija “dugove” nije vraćala očekivanom mjerom, što je kulminiralo u revolucionarnoj 1848, kada je, među inima, objavljena i pjesma “Odlaz pàrve čete I. banske regimente, dne 20. veljače god. 1848.” J. Marića, koja krajišnike pismom i na usta Josipa Jelačića (kojega je u ožujku iste godine car Ferdinand imenovao hrvatskim banom) poziva na “vojnicu,/ U lijepu zemlju Italiju”,⁵¹ poručujući im neka se sjećaju da su “grane od onoga stabla,/ Na kojima od davnih vremenah/ Carski oro savio je gnj[!]ezdo”.⁵² Ujedno, međutim, ta pjesma u ime iskaznoga subjekta progovara o iscrpljenome krajiškom puku koji se odaziva svakome nalogu Dvora te, istovremeno, u velikoj oskudici na periferiji Carstva čuva stražu dok “oholost”, koja ne zna “za zlo i nevolju”, mirno “spava”.⁵³

Nemalim brojem priloga o Krajini slavonski su pisci tako uvelike sudjelovali u oblikovanju preporodnih predodžbi lika graničara kao, riječima Joanne Rapacke, “hrvatskog Cincinnatusa, orača i vojnika”, koji je “smion i izdržljiv u teškoćama, branio [...] Europu pred Turcima, a zatim je vjerno

⁵¹ Usp. *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, 1848, [41]–43, cit. str. [41]

⁵² Usp. isto, str. 42.

⁵³ Usp. isto, str. 43.

služio Kruni kad god je bilo potrebno”, simbolizirajući “hrvatsku vjernost, lojalnost, hrvatske vojničke vrline”, ali i spočitavajući Habsburgovcima i Europi “nezahvalnost i nepravednost”.⁵⁴ Osim toga, ideje o krajiškoj (hrvatskoj) vojsci kao ključnome osloncu monarhijske opstojnosti pucale su i u argumentu za koji se činilo da ih najviše osnažuje. Jer, vojnička profesionalnost krajišnika (u hrvatskim nacionalnoidentifikacijskim imaginarijima identificirana s vjernošću vrhovnim vojnim zapovjednicima) bila je, kako svjedoče i tekstovi objavljeni u *Danici*, osim kao (ponekad u sebi oprečna) odanost institucionalno-monarhijskim i nacionalno-domovinskim interesima reprezentirana i kroz druge inkompatibilne pa i isključujuće identifikacijske modele. Dok su, kako su npr. u poznatim budnicama “Horvatom szloga y Zjedinjenje [...]” i “Pěsma Horvata vu Glogovi leto 1813.” opjevali Lj. Gaj i Lj. Farkaš Vukotinović,⁵⁵ svoju lojalnost Monarhiji krajišnici potvrdili tako što su u ključnome trenutku napustili Napoleonove i priklonili se austrijskim četama, činjenica je da su tim postupkom oni u pitanje doveli vlastitu, načelnu vojničku poslušnost, baš kao što njime nisu izmijenili činjenicu da su sudjelovali i u osvajanjima velikoga francuskog vojskovođe, u kojima je, međutim, njihova poslovična lojalnost nadređenima ponovno bila dovođena u pitanje i osjećajima solidarnosti prema ‘slavenskoj braći’, Rusima, čije se domoljublje, primjerice, u tekstu jednoga krajišnika o Napoleonovome pohodu na Moskvu (u kojemu su, kako stoji u *Danici*, Napoleona podržale i austrijske čete) reprezentira stihovima poznate Demetrove budnice “Prosto zrakom ptica leti”, odnosno “Pjesme Hrvata” iz *Grobničkoga polja* (1842).⁵⁶

Pored svega, osim što je destabilizirala hrvatsku nacionalnu identifikaciju “prema van”, Vojna je krajina bila prostor destabilizacije nacionalne identifikacije i “prema unutra”. Tako npr. spomenuta Marićeva pjesma, proklamirajući krajišku jed(instve)nost (Jelačić se vojnicima obraća kao *Hàrvatima*, a Slavonce naziva *naše gore liščem*), ukazuje i na njezino cijepanje: prije nego što će otići u rat, četa se, naime, u toj pjesmi razbije “na dvoje” te svaka polovina odlazi po blagoslov u svoju crkvu da bi se ponovno sjedinile pod carskom zastavom.⁵⁷ Zbog svega navedenog, odnosno zbog ambivalencija i kontradiktornosti uključenih u reprezentaciju Krajine kao

⁵⁴ Usp. Rapacka, 2002: 201

⁵⁵ Usp. *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, 1835, [17]–18 i [49]

⁵⁶ Usp. [Oriovčanin], 1844, 78–79; 82–83; 86–87; [89]–91; [93]–95, posebno str. 78. i 82.

⁵⁷ Usp. Marić, 1848, [41]–43. O Krajini kao žarištu vjerskih (katoličko-pravoslavnih) i posljedično etničkih (hrvatsko-srpskih) sporova usp. sumarno Rapacka, 198–200

nacionalnoga simbola, taj je pojam, kako je konstatirala Rapacka, postao jednim od “najsloženijih i najtragičnijih u hrvatskoj tradiciji.”⁵⁸ Prema spomenutoj autorici, “*Krajina* se smatrala zidom koji je branio Europu od turske opasnosti, oličenjem odlučnosti, smjelosti i divljenja vrijedne vjernosti tronu, simbolom vlastita ropstva i gaženja tuđe slobode, simbolom plemenite jednostavnosti i simbolom primitivizma, oličenjem soldateske i tupe poslušnosti. Bila je predmetom ponosa i stida, idealizacije i najoštrije kritike, ali je uvijek ostajala otvorenom ranom.”⁵⁹ Međutim, usprkos svim mogućim nacionalno destabilizirajućim učincima simbolike vezane uz Vojnu krajinu, ona se, kao bolni *corpus separatum* Hrvatske Kraljevine, u preporodu interpretirala i kao prostor koji je, protežući se od istoka Hrvatske do Primorja i graničeći s Bosnom, povezivao razdvojene hrvatske *membra disiecta*.⁶⁰ U toj njezinoj nacionalnointegracijskoj potenciji valja zasigurno tražiti i razloge česte posvećenosti slavonskih autora upravo krajiškim temama.

IV.

REGIONALIZAM I NACIONALIZAM: NADOPUNJAVANJE ILI KONKURENTNOST; PRIRODNA (ZA)DANOST PROSTOROM ILI DRUŠTVENA KONSTRUIRANOST (S) VREMENOM

Dakako, prilozi slavonskih književnika u preporodnome vremenu nisu bili rezervirani samo za *Danicu* te su se neki od njih (npr. Ignjat Alojzije, Andrija Torkvat i Jagoda Brlić, I. Okrugić Srijemac ili M. Topalović), javljali u *Zori Dalmatinskoj*, koja se u Slavoniji i čitala u, za ono vrijeme, velikoj nakladi, kako u učenim krugovima tako i među običnim pukom.⁶¹ Posebno plodnu suradnju sa zadarskim listom o kojemu je riječ ostvario je “stari Berlić”, kako se potpisivao Ignjat Alojzije, koji je svojim zagovaranjem ikavskoga izgovora štokavštine bio blizak nazorima *Zorina* urednika Ante

⁵⁸ Usp. isto, str. 195.

⁵⁹ Usp. isto.

⁶⁰ O ideologemu *membra disiecta* usp. isto, str. 127.

⁶¹ Usp. Matičević: u: *Zora Dalmatinska. 150. obljetnica izlaženja Zore Dalmatinske. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 150. obljetnica Zore Dalmatinske održanog u Zadru 13.–15. listopada 1994*, 1995, str. 339–363. O suradnji slavonskih autora u *Zori* usp. i Švagelj, 2009: 137

Kuzmanića, ustrajnoga protivnika Gajevih jezičnih reformi.⁶² Slijedom rečenoga, moglo bi se ustvrditi kako je slavonska kulturna sredina, posredstvom svojih reprezentativnih predstavnika, odražavala ne samo dominantne preporoditeljske trendove, već i neke koji su se s njima kosili, predstavljajući se kao njihova kritika ili alternativa.

Od hrvatskoga narodnog preporoda, u kojemu su započeli procesi institucionalizacije tzv. novije hrvatske književnosti i konstituiranja moderne hrvatske nacije, regionalne (sub)kulture i nacionalna kultura u konstantnome su dinamičnom suodnosu, u nekim razdobljima i u nekim aspektima međusobno se podupirući, a u drugima si konkurirajući. Prihvativši kao neospornu činjenicu o regionalnoj diferencijaciji hrvatskoga prostora i posljedičnoj regionalnoj heterogenosti hrvatskoga nacionalnog identiteta, hrvatska znanost o književnosti tradicionalno kao samorazumljivima barata pojmovima “književnog regionalizma u Hrvata” ili “regionalizma u hrvatskoj književnosti”. Pritom se, bez obzira na to gleda li se na taj fenomen u estetičkome smislu, s obzirom na, kako je naveo Antun Barac, njegove “simpatične ili manje simpatične strane”,⁶³ ili u političkom, kao na, riječima Dubravka Jelčića, “nužnu pretpostavku hrvatske književnosti, ali i trajnu opasnost njenom duhovnom jedinstvu”,⁶⁴ podrazumijeva da je on, kako ga je, inspiriran, među ostalim, i učenjem Hippolytea Tainea o rasi, momentu i sredini, definirao Tomislav Prpić, “[t]ijesno vezan uz zemlju”⁶⁵ ili da je, riječima Jože Pogačnika, “egzistencijalna datost koja ima mogućnost da se ostvari u umjetnosti.”⁶⁶

Dok su, s jedne strane, istraživanja utemeljena na ovakvim i sličnim pretpostavkama rezultirala neospornim i vrijednim književnopovijesnim doprinosima, s druge su uzrokovala to da se, i nakon što su se u hrvatskim književnoznanstvenim krugovima u skladu s trendovima modernističkih i postmodernističkih teorija nacije i nacionalizma osporile ideje primordijalne i prirodne (za)datosti nacionalnoga identiteta⁶⁷, regionalni identitet uspio održati kao tvrđava imuna na prisposobiva teorijska propitivanja. Ukoliko,

⁶² O tome usp. Matičević, 1995, 341–353

⁶³ Usp. Barac, 1941, str. 132–144, posebno str. 132.

⁶⁴ Usp. Jelčić, 1970, str. 21–23, posebno str. 22.

⁶⁵ Usp. Prpić, 1936: 5

⁶⁶ Usp. Pogačnik, 1984, 404–418, cit. str. 416.

⁶⁷ O teorijama nacije i nacionalizma usp. pregledno npr. Özkirimli, 2000; Katunarić, 2003. i Smith, 2003

međutim, ima istine u tezi Pierrea Bourdieua o tome kako “[n]itko danas ne bi htio tvrditi da postoje kriteriji podobni da utemeljuju ‘prirodna’ klasifikiranja u ‘prirodne’ regije odvojene ‘prirodnim’ granicama”,⁶⁸ onda bi se i postojećim proučavanjima regionalne književnosti kao (prirodnoga) odraza regionalne stvarnosti, mogla kao alternativa ponuditi perspektiva proučavanja regionalne književnosti, ali i metaregionalnih tekstova kao “performativnih diskursa” koji proizvode stvarnost,⁶⁹ odnosno (re)kreiraju regionalizam i regionalnost samu. Drugim riječima, prihvati li se da je, kako kaže Bourdieu, stvarnost “skroz-naskroz društvena” te da se “‘najprirodnije’ [...] klasifikacije zasnivaju na obilježjima koja ni po čemu nisu prirodna i koja su velikim dijelom proizvod samovoljnog nametanja, to jest prethodno postojećeg odnosa snaga na polju borbi za legitimno razgraničavanje”,⁷⁰ moglo bi se zaključiti kako ni književnost i kulturna djelatnost slavonskih pristaša “kroatocentričnoga ilirstva”⁷¹ nisu bile ništa manje prirodna i ništa više društvena činjenica negoli je to bila književnost njihovih prethodnika iz 18. stoljeća ili sljedbenika, tzv. regionalista iz (pred)realističkoga ili kasnijih književnopovijesnih razdoblja. I obrnuto, neće npr. izgledati naročitim u smislu ‘neprirodnoga’ stvaralaštvo Josipa Kosora, kojemu je, kako je kao zanimljivost istaknuo npr. Dragutin Prohaska, kao “Neslavoncu” i “sâm Kozarac priznao [...] veću vještinu u crtanju slavonskog narodnog života.”⁷²

LITERATURA

- Andrić, N. (1994) *Iz ratničke književnosti hrvatske (Literarna slika XVIII. vijeka)*, u: isti: *Iz ratničke književnosti hrvatske. Pod apsolutizmom*, prir. V. Brešić, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci, str. 5–16.
- Barac, A. (1941) *Regionalizam u književnosti*, u: isti: *Književnost i narod. (Rasprave i eseji)*, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, str. 132–144.
- Barac, A. (1960) *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga II. Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

⁶⁸ Usp. Bourdieu, 1992: 118

⁶⁹ Usp. isto, str. 119.

⁷⁰ Usp. isto, str. 118.

⁷¹ Usp. Čorkalo, 2003: 44

⁷² Usp. Prohaska, [1906], u: isti, 1994, 5–8, cit. str. 8.

- Bourdieu, P. (1992) *Što znači govoriti. Ekonomija jezičnih razmjena*, prev. A. i M. Škiljan, Naprijed, Zagreb.
- Brešić, V. (2004) *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Matica hrvatska, Ogranak Osijek, Osijek.
- Brešić, V. (2005) *Čitanje časopisa. Uvod u studij hrvatske književne periodike 19. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Čorkalo, K. (2003) Kajo Agjić i hrvatski narodni preporod, u: ista: "Slavonica" 2. *Rasprave, ogledi i članci*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, Zagreb, Vinkovci, str. 27–46.
- Damjanović, S. (2006) *Fra Kajo Agjić i oblikovanje hrvatskoga jezičnog standarda*, u: isti: *Slavonske teme*, Pergamena, Zagreb, str. 35–46.
- Donnan, H.; Wilson, T. M. (1999) *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*, Oxford, New York
- Drechsler [Vodnik], B. (1994) *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, prir. L. Plejić, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci.
- Forko, J. (1884) *Crtice iz 'slavonske' književnosti u 18. stoljeću*, u: *Izvjestice o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4*, Tiskom Julija Pfeiffera, Osijek.
- Franičević, M. (1968) Slavonski pisci XVIII. stoljeća u okviru hrvatske književnosti, "Forum", br. 2–3, str. [321]–331.
- Georgijević, K. (1969) *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Gross, M. (1981) *O integraciji hrvatske nacije*, u: ista (ur.): *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, str. 175–[190].
- Habermas, J. (1990) *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Mit einem Vorwort zur Neuauflage 1990*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Ham, S. (2012) *Babukićevi prijateljski dopisi o latinici i ćirilici (I abeceda ima svoju filozofiju)*, u: *Dani Dobriše Cesarića I. – X. Izbor tekstova sa znanstvenih kolokvija održanih na Danima Dobriše Cesarića od 2003. do 2011. godine*, prir. K. Lešić, Grad Požega, DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Osijek, Požega, str. 201–212.
- Hobsbawm, E. J. (1993) *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, prev. N. Čengić, Novi Liber, Zagreb.
- Horvat, J. (1962) *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*, Stvarnost, Zagreb.
- Jelčić, D. (1970) O hrvatskom književnom regionalizmu danas. (Teze), "Revija", br. 4, str. 21–23.
- Jelčić, D. (1984) *Književne pretpostavke hrvatskog narodnog preporoda u Slavoniji (Geneza strujanja i odjeci)*, u: *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*. Zbornik radova. Svezak 1, ur. D. Čalić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnost Zagreb, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, str. 461–489.
- Jelenić, J. (1930) *Pravopisna rasprava između dra. Tome Koščaka i dra. Fra Grge Čevapovića. Prilog povijesti hrvatskoga pravopisa. Prigodom stogodišnice Čevapovićeve smrti*, Tiskara C. Albrecht (P. Acinger), Zagreb.

- Jonke, Lj. (1964) *Osnovni problemi hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću; Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik Hrvata u 19. stoljeću; Borbe oko književnog oblika imeničkoga genitiva množine u 19. stoljeću; Samoglasno r u književnom jeziku 19. stoljeća*, u: isti: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, str. 173–256.
- Katunarić, V. (2003) *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Kombol, M. (1961) *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. II. izdanje, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kravar, Z. (1993) *Varijante hrvatskoga književnog baroka*, u: isti: *Nakon godine MDC. Studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, str. 39–69.
- Kress, G.; Leeuwen, T. van (1999) *Front Pages: (The Critical) Analysis of Newspaper Layout*, u: Allan Bell; Peter Garrett (ur.): *Approaches to Media Discourse*, Blackwell Publishers Ltd, Malden, Massachusetts, str. [186]–219.
- Markus, T. (2000) *Hrvatski politički pokret 1848.–1849. godine. Ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura*, Dom i svijet, Zagreb.
- Matanović, J. (prir.) (1995) *Ključevi raja. Hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća. Zbornik. Osijek – Požega, 10.–12. studenoga 1993*, Meandar, Zagreb.
- Matičević, I. (1995) *Pisci iz Slavonije u Zori Dalmatinskoj*, u: *Zora Dalmatinska (1844–1849). 150. obljetnica izlazenja Zore Dalmatinske*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 150. obljetnica Zore Dalmatinske održanog u Zadru 13.–15. listopada 1994, gl. ur. Š. Batović, Matica hrvatska, Zadar, str. 339–363.
- Matić, T. (1942) *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda*, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb.
- Matić, T. (1994) *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda (odabrana poglavlja). Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, prir. I. Bogner, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci.
- Özkırımlı, U. (2000) *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*, Foreword by Fred Halliday, St. Martin's Press, New York.
- Pavličić, P. (1977) *Što je to starija hrvatska književnost?*, "Umjetnost riječi", br. 4, str. [363]–373.
- Pogačnik, J. (1984) *O regionalnim istraživanjima (Mogućnosti i granice)*, u: *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*. Zbornik radova. Svezak 1, ur. D. Čalić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Zagreb, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, str. 404–418.
- Prohaska, D. (1994) *Ilirizam u Osijeku*, prir. M. Tatarin, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci.
- Prpić, T. (1936) *Književni regionalizam u Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Rapacka, J. (2002) *Leksikon hrvatskih tradicija*, prev. D. Blažina, Matica hrvatska, Zagreb.
- Sablić-Tomić, H.; Rem, G. (2003) *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

- Samardžija, M. (1997) *Stoljeće i pol od Babukićeva predavanja*, u: isti: *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 82–87.
- Smičiklas, Tade [Tadija] (1876) *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Tiskara Narodnih novina, Zagreb.
- Smith, A. D. (2003) *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, prev. M. Paić Jurinić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Stančić, N. (1985) Gajeva klasifikacija južnoslavenskih jezika i naroda u vrijeme nastanka *Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisanja iz 1830. godine*, “Radovi”, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, vol. 18, str. 69–106.
- Stančić, N. (1989) Gajeva “*Još Horvatska ni propala*” iz 1832–33. *Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Globus, Zagreb.
- Stančić, N. (1999) Hrvatski identitet kao razlika u Europi nacija 19. stoljeća, “Historijski zbornik”, str. 143–147.
- Švigelj, D. (2009) *Sabrana djela VI. Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Ogranak Matice hrvatske u Vinkovcima, Vinkovci.
- Tafra, B. (1993) *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Tatarin, M. (1997) *Od svita odmetnici. Rasprave o nabožnim temama u Slavoniji u 18. stoljeću*, Književni krug, Split.
- Vodnik, B. (1913) *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Vončina, J. (1985) Temelji i putovi Gajeve grafijske reforme, “Filologija”, knj. 13, str. 7–88.
- Vukovac, S. (1990) Slavonac 1863–1865, “Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci”, 7, str. 105–194.
- Živančević, M. (1973) *Danica ilirska i njeni anonimni suradnici*. (Bilješke in tergo u povodu reprint izdanja), “Croatica”, sv. 5, str. 67–105.

SUMMARY

SLAVONIAN LITERATURE AND NATIONAL LITERARY HISTORY – REGIONALISM AND NATIONAL IDENTITY

Suzana Coha

The article discusses the somewhat specific treatment of the so-called “Slavonian” literature in the context of the history of Croatian literature, trying to establish the historical, political, cultural and poetological conditions and consequences of such a dichotomy between the regional and the national. Taking into consideration both the 18th century tradition, as well as the later, (proto)realistic and modernist periods of Slavonian literature, the article focuses in particular on the literary production of the 1830ies and 1840ies, which, while following to a certain extent the dominant literary programme of the Croatian National Revival, simultaneously presented itself as a possible alternative or a critical option to it. In conclusion, a possible perspective is suggested for the future study of the various relations of Croatian national identity and its regional components, which should also include their reflection in literature. Following the so-called modernist and postmodernist theories of nation and nationalism, as well as P. Bourdieu’s theoretical reflections on the performative functions of language in the production of borderlines used to establish regional identities, it is suggested that the previous literary-historical research of the so-called regionalism of Croatian literature, which viewed it as a “natural” reflection of regional national heterogeneity, could be replaced by an approach which would view such forms of literature, as well as their metaliterary representations, as (re)generators of regionalisms and regional identities.

Key words: Slavonian literature, Croatian literary history, regional identity, national identity

Primljeno 28. veljače 2012.